

اخلاق آموزش مجازی

دکتر احمد علی پور*^۱ و عذرا شالباف^۲

۱. گروه روانشناسی، دانشگاه پیام نور

۲. اداره تحصیلات تکمیلی، دانشگاه تهران

چکیده

زمینه: اخلاق در آموزش مجازی پیشگیری از بروز مصادیق گوناگون غیراخلاقی در محیط آموزش مجازی است. تدوین مسؤولیت‌های اخلاقی سازمان‌های آموزش مجازی در قبال حقوق خود و دیگران، به سبب جریان آزاد و فراخ دامنی گستره ارتباطات الکترونیکی، ضروریست.

روش کار: این نوشتار با مطالعه تحلیلی ضمن ترسیم دقیق معنای اخلاق از حوزه معرفتی روانشناختی و آموزش مجازی و جامع‌نگری نسبت به تعیین مرز محیط داخلی و خارجی سازمان با رویکرد به آرمان‌ها، ارزش‌ها و تعهدات سازمان، به مفهوم‌سازی اخلاق آموزش مجازی می‌پردازد. برای تدوین کدهای اخلاقی جامع در اخلاق آموزش مجازی به منظور بیان مسؤولیت‌پذیری سازمان در قبال رفتارهای غیراخلاقی محتاج این مفهوم‌سازی هستیم. بدون این مفهولوی، کُندبندی امور اخلاقی در حوزه آموزش مجازی ناکارآمد خواهد بود. بنابراین اخلاق آموزش مجازی را مسؤولیت‌های اخلاقی سازمان در قبال محیط داخلی (مدیران، مشاوران، استادان، کارکنان و ...) و محیط خارجی (ناشران، تصمیم‌گیرندگان، اولیاء و مربیان، دولت و ...) و الگوهای رفتاری ارتباطی مبتنی بر رعایت حقوق دیگران تعریف می‌کند.

نتیجه‌گیری: این مقاله می‌کوشد که به توضیح مفهوم اخلاق آموزش مجازی بپردازد و ضمن تأکید بر ضرورت و نیاز، به مفهوم‌سازی در این حیطه می‌پردازد.

واژه‌های کلیدی: اخلاق، آموزش مجازی، مفهوم‌سازی، کدهای اخلاقی

سر آغاز

است که هنوز در عصر فعلی بی‌نیاز از آن نیستیم. توسعه علوم و فنون و در پی آن بروز تحولات چشمگیر در عرصه‌های گوناگون و انقلاب صنعتی، ایده و اندیشه نیاکان را با چالش‌های جدی مواجه کرد. ظهور فناوری اطلاعات و ارتباطات^۱ بر تمامی شئون زندگی فردی و اجتماعی بشر سایه افکنده و با فرو ریختن مرزها و زمان‌ها، جهان را به یک دهکده^۲ تبدیل نمود. راحتی استفاده از ابزار به جای نیروی انسانی، اندیشمندان را در چگونگی بهره‌مندی از فناوری^۳ در امر آموزش^۴ و یادگیری^۵ به فکر برد. حاصل این تعمق و تلاش، عرضه بسته‌های آموزشی و یادگیری از طریق ابزارهای الکترونیکی بود که بعداً به

خداوند قوه عقل و تفکر را در وجود بشر نهاد تا به واسطه آن در جستجوی حقایق و کشف مجهولات عالم پیرامون خویش و ماورای هستی باشد. نیاز به جستجوگری و کاوش در این موجود ذی‌شعور، از ابتدای آفرینش، برای کسب اطلاعات، در طبیعت و ذات او به ودیعه نهاده شده است. آموزش و یادگیری و الگوهای آن متناسب با تطور تاریخی و سیر بستر زمانی دستخوش تغییرات و تحولات بوده است. رواج شیوه استاد و شاگردی و آموزش حضوری^۱ در روزگاران کهن حاکی از محوری‌ترین شیوه‌ها و مهارت‌های یادگیری در ایام گذشته

آموزش الکترونیکی^۷ و مجازی^۸ موسوم شد. در حقیقت ابزارهای فناوری در خدمت انتقال دانش و یادگیری به کار گرفته شدند که به تعبیر ال. ایکاف، فناوری در آموزش، سیستم پشتیبان یادگیری^۹ است (۱). به کارگیری فناوری در امر آموزش به سبب انعطاف پذیری، جذابیت در استفاده از آن و دسترسی همگان با ارزان ترین قیمت به آن، از محدودیت های زمانی و مکانی از جمله الزام به حضور فیزیکی، محدودیت استفاده از دانش برای افراد معلول، کارمند و بالغ، افزایش ترافیک شهری و ... محیط یادگیری را به مرور زمان از شکل سنتی به مجازی تغییر شکل داد (۲). با این حال آموزش از راه دور در قرن هفدهم میلادی پا به منصف ظهور گذاشت.

طرح مسأله

فراخ دامنی گستره فناوری در انتقال دانش و یادگیری و عدم نظارت یا کنترل تعامل ارتباطات و اطلاعات در ساحت فناوری از سوی تولیدکنندگان و مؤسسات رودر رو با آن در عرصه مدیریت آموزش سبب دسترسی سریع و آسان همگان به آن و جریان آزاد ارتباطات الکترونیکی از یک طرف و بروز زمینه های گوناگون برای رشد و افزایش مسائل غیراخلاقی بویژه گسترش سوء استفاده و اغراض سودجویانه و انتصاب مدیران فاقد اخلاق نیکو و عدم پایبندی به ارزشهای اخلاقی و انسانی از دیگر سو، مباحثی را در زمینه اخلاق آموزش به میان آورده (۳) و آموزش و پرورش را در رابطه با رسالت خود یعنی شکوفایی علم و دانش و رشد و تعالی انسان با چالش جدی و نوین مواجه ساخته است.

اخلاق و چپستی آن در حوزه آموزش و تبلور دغدغه های اخلاقی (۴) از سوی صاحب نظران و چگونگی مفهوم سازی دقیق و جامع از اخلاق آموزش و ساماندهی سیاست های آن در حوزه آموزش الکترونیکی و انواع آن، مسأله و موضوع تحقیق حاضر است؛ زیرا هرگونه کم توجهی یا بی اعتنائی به مباحث اخلاقی سبب از میان رفتن فرصت هاست و در عصر جهانی شدن، یک تهدید جهانی است (۵).

پیشینه تحقیق

اگر چه در آموزه های دینی بحث از اخلاق آموزش در قالب آداب التعلیم (۶) آمده است، اما این آموزه ها: اولاً فقط اخلاق آموزش سنتی را شامل می شود، ثانیاً اخلاق آموزش به یادگیری منحصر شده و سخنی از اخلاق یاددهنده و دیگر عناصر سازمان های آموزشی به میان نیامده

ست، ثالثاً بحثی از سازمان های آموزش و تکالیف اخلاقی آنها در قبال محیط به عنوان شخصیت حقوقی نشده است. اما جوانه های اخلاق آموزش مجازی را باید در جوامع صنعتی جستجو کرد. نهضت فرهنگ اخلاقی در کشورهای پیشرفته صنعتی، علم اخلاق را بوجود آورد که زمینه های گوناگونی از علوم از جمله فلسفه، حرفه، پزشکی، محیط زیست، مهندسی، پژوهش، آموزش و ... را در برمی گیرد (۷). توسعه شاخه های متعدد اخلاق در مقاطع دکتری در دانشگاه ها (۸) و جایگاه اخلاق در مدیریت سازمان ها (۹) حاصل بالندگی گستره اخلاق در این جوامع است. اندیشمندان از اخلاق آموزش مجازی نیز غافل نماندند (۷). لیکن اغلب تحقیقات (۱۲ و ۱۰) در کشورهای غربی تحت عنوان اخلاق و آموزش مجازی قبل از مفهوم سازی اخلاق آموزش و مرزبندی محیط داخلی و خارجی موسسه های آموزشی که در تحلیل مسائل عینی اخلاقی سازمانی رهگشاست به بیان و یادآوری رفتارهای غیراخلاقی رایج در حوزه آموزش الکترونیکی و مجازی بسنده نموده اند (۱۳ و ۱۴) و یا کدهای اخلاقی را در این زمینه بیان کرده اند، بدون آنکه مفهومی مشخص از اخلاق آموزش مجازی را ارائه دهند (۱۳ و ۱۵).

ضرورت تحقیق

ایجاد کدهای اخلاقی در حوزه آموزش مجازی ابتدا نیازمند جستار از مفهوم کامل و دقیق اخلاق، آموزش و شناخت وضعیت مطلوب آموزش الکترونیکی و مجازی که لازمه رشد اخلاقی است، می باشد. لذا در این نوشتار به مفهوم سازی و چگونگی ساماندهی سیاست های اخلاق در حوزه آموزش مجازی پرداخته می شود.

اخلاق

داریوش فرهود در تعریف اخلاق می نویسد (۷): اخلاق در لغت جمع واژه خلق و به معنی خوی ها است. از این رو دانش بررسی و ارزش گذاری بر خوی ها و رفتارهای آدمی، علم اخلاق نامیده می شود. انواع رفتارهای انسانی بر مبنای دو اصل، توارث^{۱۱} و تربیت^{۱۲} در افراد جامعه شکل می گیرند. هر چند زمینه ژنتیکی در انتقال این صفات (ژنتیک کمی^{۱۳}) نقش مهمی دارد ولی عوامل محیطی (خانواده، مدرسه، رسانه و ...) در واقع عامل بروز و شکوفایی هر ویژگی اخلاقی (چه خوب و چه بد) در محیط است. (که در بررسی اخلاق آموزش این مسأله بسیار حائز اهمیت است و باید به دقت مورد توجه قرار گیرد).

در تعریف فناوری آموزش نیز برخی آن را به مجموعه‌ای علمی از کاربرد علم تدریس و یادگیری در دنیای واقعی کلاس همراه با ابزار و روش‌های لازم برای گسترش این کاربردها تعریف می‌کنند و برخی دیگر (سیلورمن^{۱۵}) آن را در دو مفهوم آورده‌اند: فناوری آموزشی هم بر روش‌ها تکیه دارد هم بر ابزارها و فناوری آموزشی ساختاری است که به تحلیل مسائل آموزشی، تولید و انتخاب ابزارهای ارزشیابی و وسایل تولید از نظر رسیدن به بازده مطلوب آموزش می‌پردازد (۲۰). از طرفی آموزش مجازی امروزه تقریباً به معنای استفاده از شیوه‌های پیشرفته رایانه‌ای انتقال مواد و مطالب درسی به فراگیران، یادگیران، دانش آموزان و دانشجویان است. تعریف ذکر شده در اصل تعریف آموزش الکترونیکی است اما از آنجا که امروزه نوع غالب ارائه آموزش این شیوه، روش‌های رایانه‌ای است، غالباً این دو اصطلاح را به جای هم بکار می‌برند (۲۳ و ۲۴) و در دو مفهوم استفاده می‌شود: مفهوم اعم و مفهوم اخص. در مفهوم اول هرگونه ارائه و انتقال دانش و آموزش از طریق وسایل و ابزارهای الکترونیکی، از قبیل تلویزیون، رادیو، اینترنت و ...^{۱۶}، و در مفهوم دوم فقط یادگیری از طریق اینترنت و وب را آموزش مجازی و الکترونیکی^{۱۷} گویند. این آموزش مجموعه وسیعی از نرم‌افزارهای کاربردی و روش‌های آموزشی (۲۰) شامل: آموزش مبتنی بر رایانه، آموزش مبتنی بر وب، کلاس‌های درس مجازی و غیره است (۲۵) و سیستم یا فرایندی از آموزش است که بخش مهمی از آموزش و یادگیری را به همه افراد در تمامی زمان‌ها و مکان‌ها بدون محدودیت انتقال می‌دهد. این امر با متدها و روش‌های ویژه‌ای از ارتباطات از طریق ابزار الکترونیکی و فناوری بویژه شبکه رایانه انجام می‌گیرد و (۲۶) بنا بر ادعای یک شرکت معروف جهانی یادگیری الکترونیکی که همان انتقال مطالب یادگیری از طریق یک شبکه به کاربر نهایی می‌باشد، در آینده بخش مهمی از راه‌حل‌های آموزشی را تشکیل خواهد داد (۲۷). آموزش مجازی با مواردی مثل جنبه انسانی یافتن، نقش‌ها، هنجارها، اخلاق، امور خصوصی و امور روانشناختی - جامعه‌شناختی و ... مواجه است (۲۸) و فناوری و گستره وسیع آن از یکسو و عدم نظارت و کنترل از سوی تولیدکنندگان فناوری با دسترسی آسان همگان به آن از دیگر سوی، مباحث جدیدی را در این حوزه پدید می‌آورد که قبلاً در آموزش سنتی و حضوری مطرح نبودند (۲۹): «جریان آزاد ارتباطات الکترونیکی و فقدان جامع نظارتی، عدم کنترل در رابطه و تعامل ارتباطات و اطلاعات را موجب شده است. مدیران فاقد اصول اخلاقی یا عدم پایبندی آنان به ارزش‌های اخلاقی

اخلاق جمع خلق همانند Moral و Ethics در دو مفهوم متمایز به کار می‌رود: گاهی اخلاق به معنی رفتار عادت شده و مزاج به کار می‌رود (۱۶) و گاهی نیز به معنی عادت (۱۷) و سجیه^{۱۸} (۱۸) می‌باشد. معنای دیگر اخلاق، دانش درباره خوب و بد است و خوب و بد مفاهیم محوری در مسائل اخلاقی هستند. کاتوزیان نیز در تعریف اجمالی از اخلاق می‌نویسد: مجموعه قواعدی که لازمه نیکوکاری و رسیدن به کمال است. یعنی به‌وسیله اخلاق ما معیاری به دست می‌آوریم که چه کاری خوب و چه کاری بد است (۱۹). اخلاق به دانش و فلسفه اخلاق تقسیم می‌شود که فلسفه اخلاق خود ناظر به دو سطح معرفتی اخلاق نظری و اخلاق کاربردی^{۱۹} است. اگرچه در هر دو حوزه معرفتی سخن از بایدها و نبایدها و مسؤولیت‌ها و فضایل اخلاقی است، سخن از چیستی اخلاق و اینکه خوب و بد کدام است (مثلاً حسد، چپستی، علل و آثار آن) به اخلاق نظری مربوط است، اما بحث از مسائل اخلاقی در عمل حوزه اخلاق کاربردی است (۸). اخلاق کاربردی حوزه‌های گوناگون مانند (۷): اخلاق پزشکی، اخلاق خانواده، اخلاق زیست محیطی، اخلاق مهندسی، اخلاق پژوهش، اخلاق حرفه‌ای، اخلاق آموزش و ... دارد. اخلاق آموزش مجازی یکی از جدیدترین مباحثی است که باید در اخلاق کاربردی مورد بررسی قرار گیرد.

فناوری آموزش، آموزش الکترونیکی و آموزش مجازی

قبل از مفهوم‌سازی دقیق و کامل از اخلاق آموزش ابتدا باید به بررسی اجمالی از فناوری آموزشی و آموزش الکترونیکی و مجازی بپردازیم. در رابطه با فناوری تعاریف گوناگون ارائه شده است: فناوری عبارت است از کاربرد نظام‌دار مفاهیم علوم رفتاری و فیزیکی و علوم دیگر برای حل مشکلات (۲۰)، فناوری یعنی کاربرد دانش، ابزارها و مهارت‌ها برای حل مشکلات عملی و گسترش توانایی‌ها یا کاربرد دانش و ابداع وسایل و سیستم‌هایی برای ارضای نیازهای انسان (۲۱) و زمینه‌ای عقلانی که جهت اطمینان از مهارکردن طبیعت فیزیکی بیهیله انسان از طریق کاربرد قوانین علمی شناخته شده، طراحی شده است (۲۲). در واقع فناوری قدرت آموزش و یادگیری ندارد بلکه سیستمی نظام‌مند برای انتقال دانش و یادگیری است (۱) که در عصر فعلی فناوری کاربرد بسیار دارد و فراوان به کار می‌رود اما معنای مشترکی از آن فهمیده نمی‌شود (۲۱).

۵. رقبا

۶. تصمیم‌گیرندگان (۳۱)

لذا مباحث اخلاقی در انواع سیستم‌های آموزش الکترونیکی همچون آموزش از راه دور و باز^{۱۹} و آموزش‌های مجازی شامل موارد زیر می‌شود (۳۲):

- اخلاق استادان
- اخلاق دانشجویان و فراگیران (۳۳)
- اخلاق والدین
- اخلاق مدیران آموزشی
- اخلاق منابع انسانی سازمان
- اخلاق مشاوران
- اخلاق مجریان
- اخلاق اولیا و مربیان
- اخلاق فناوری^{۱۹} ODLS (۳۴)
- اخلاق رقبا
- اخلاق اجتماعی

اخلاق و آموزش مجازی

اخلاق آموزش مجازی از حوزه‌های اخلاق حرفه‌ای است. زیرا: حرفه عبارت است از برخورداری از دانش، مهارت و توانایی (۸) و به نظر می‌رسد آموزش در این معنا می‌تواند حرفه تلقی شود. اخلاق حرفه‌ای از الگوهای رفتار ارتباطی مبتنی بر رعایت حقوق دیگران و مسؤولیت‌های اخلاقی در قبال محیط حکایت می‌کند (۳۵). بحث از آموزش و پرورش ما را از مباحث اخلاقی بی‌نیاز نمی‌کند، زیرا نفی در نفی، اثبات است اما اثبات، نفی نیست. اگرچه رسالت و هدف آموزش و پرورش، رشد و شکوفایی انسان‌ها و تکامل آنان در کنار تولید علم و نوآوری است اما گسترش فزاینده مسائل غیراخلاقی و بروز زمینه‌های گوناگون برای فرصت‌طلبی‌ها و سوء استفاده‌ها غیراخلاقی است و نیاز آموزش و پرورش بویژه در آموزش‌های الکترونیکی و مجازی را به دلیل جریان آزاد و فراخ دامنی ارتباطات الکترونیکی، به اخلاق نمایان می‌سازد. باید توجه داشت که اخلاق یک مفهوم واحد جهانی دارد، هر چند که برخی نسبت به آن رویکرد تحویلی نگری و دید تک بعدی داشته‌اند (استاوسن^{۲۰} اخلاق را مسؤولیت اجتماعی^{۲۱} تعریف می‌کند). (۳۶) لذا تعمیم تعریف اخلاق حرفه‌ای به حوزه اخلاق آموزش نیز تحویل نگری است و محقق را در تدوین و تنظیم کدهای اخلاقی در

و انسانی در سوء استفاده‌های الکترونیکی بی‌تأثیر نیست. استراق سمع، دزدی و سرقت حقوق مالکیت فکری، ترویج و تبلیغ ضد ارزش‌ها را سبب می‌شود. (۳). لذا یکی از مباحثی که به واقعیت‌های آموزش مجازی ارتباط می‌یابد مباحث اخلاقی است. در واقع اخلاق از مباحثی است که امروزه در تمامی حوزه‌ها مطرح است (۴) و در آموزش مجازی به‌عنوان پدیده نوین، از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (۳۰). مسائلی که پیرامون اخلاق در آموزش مجازی مطرح هستند طیف وسیعی را در بر می‌گیرند که از مبنایی‌ترین آنها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: آیا ارتباط اخلاق با آموزش مجازی همان ارتباط آموزش حضوری با اخلاق است یا اخلاق در آموزش مجازی مسائلی متفاوت با اخلاق در آموزش حضوری و سنتی دارد؟ فرمول بندی و کُذگداری موارد اخلاقی در آموزش مجازی و آموزش‌های الکترونیکی به‌طور کلی چگونه خواهد بود؟ آیا بدون هیچ گونه مفهوم‌سازی می‌توان سیاست‌های اخلاقی در آموزش مجازی را سازماندهی کرد؟ این مفهوم‌سازی چگونه و به دست چه کسانی صورت می‌گیرد؟ برای این مفهوم‌سازی باید به چه اصولی استناد کرد؟ یا از چه حوزه‌هایی استفاده کرد؟

توجه به محیط آموزش و ذی‌نفعان سازمان‌های آموزشی برای رسیدن به مفهوم‌سازی اخلاق آموزش ضروری است، زیرا محیط حاکم بر آموزش سنتی با محیط رایج در انواع مختلف آموزش از راه دور که در برخی موارد به‌صورت ترکیبی^{۱۸} است، متفاوت است. سازمان‌های آموزشی با محیط داخلی و خارجی در تعاملند. تشخیص و تمیز این دو محیط و ذی‌نفعان برای تبیین حقوق آنان و رعایت آن از سوی سازمان‌های آموزشی موجب دستیابی به مزیت رقابتی است. این مقاله سعی دارد به مفهوم‌سازی در این حوزه بپردازد و حوزه‌ها یا اصولی که در این مفهوم‌سازی مورد استفاده هستند را مورد بررسی قرار نمی‌دهد.

عناصر درونی سازمان آموزشی عبارتند از:

۱. معلمان و استادان
۲. مدیران
۳. کارکنان و کارمندان
۴. فراگیران

عناصر بیرونی که سازمان‌های آموزشی با آنها در تعاملند عبارتند از:

۱. اولیا و مربیان
۲. ناشران
۳. تولیدکنندگان فناوری
۴. دولت

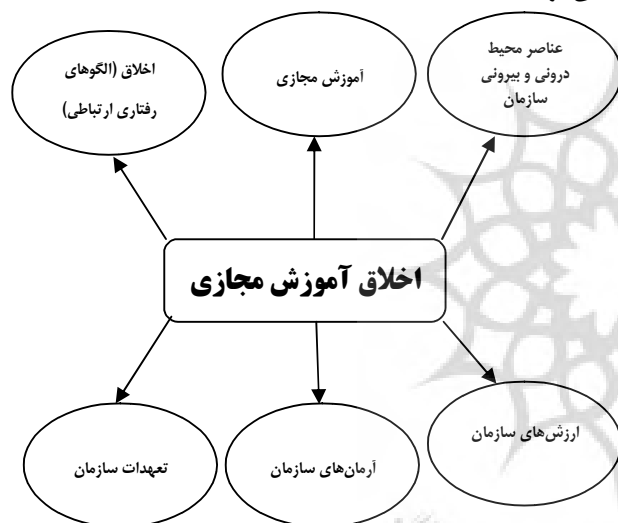
ایجاد می‌کنند و این ظرفیت‌ها به ما امکان انتخاب‌های جدیدی می‌دهند. اما اغلب یا سیاستی برای هدایت موقعیت‌های موجود تکنولوژی‌های کامپیوتری وجود ندارد یا سیاست‌های موجود ناکافی است (۳۹ و ۲۸).

وظیفه اساسی اخلاق در تکنولوژی کامپیوتر تعیین مواردی است که ما باید در چنین شرایطی انجام دهیم مثلاً فرمول‌بندی سیاست‌ها برای هدایت اعمال‌مان. اخلاق در تکنولوژی کامپیوتر هم ملاحظات شخصی و هم ملاحظات اجتماعی را در بر می‌گیرد و بنابراین شامل سیاست‌های اجتماعی و سیاست‌های شخصی برای کاربرد اخلاقی تکنولوژی کامپیوتر یا کاربرد اخلاق در تکنولوژی کامپیوتر می‌شود. اما همه نیاز ما بکارگیری فنی یک تئوری اخلاقی برای تعمیم سیاست مقتضی نیست، بلکه این امر معمولاً غیرممکن است. زیرا به همراه خلاء سیاست، خلاء مفهومی وجود دارد. آنچه در این شرایط مورد نیاز است تحلیلی است که چارچوب مفهومی منسجمی را فراهم کند که درون آن چارچوب سیاستی برای عمل کردن فرمول‌بندی شود. در حقیقت مهم‌ترین کار در اخلاق فناوری کامپیوتر پیشنهاد چارچوب‌های مفهومی برای فهم مسائل اخلاقی است که این فناوری با آن درگیر است (۳۷). تعیین چارچوب اخلاق آموزش سبب ایجاد کدهای اخلاق آموزش مجازی است که در آن به اعمال و رفتار ضداخلاقی به‌طور شفاف پرداخته شده و مسؤلیت‌پذیری موسسه را در قبال آن اعمال در پی دارد (۴۰ و ۵ و ۴۱). برای توضیح بیشتر مثال زیر گویاست: فرض کنید که می‌خواهیم برای حفظ برنامه‌های کامپیوتری سیاستی را فرمول‌بندی کنیم. شاید در ابتدا این توضیح کافی و روشن باشد اما در اصل تعداد زیادی پرسش پدیدار می‌شود که پاسخ‌های آشکاری ندارند. یک برنامه کامپیوتری چیست؟ آیا ایده یا الگوریتمی وجود دارد که کسی بدان معتقد باشد. آیا یک برنامه ماشینی، کپی از یک برنامه انسانی است؟ یادگیری الکترونیکی چه ویژگی‌هایی دارد؟ (۴۲). ما نیازمند مفهوم‌سازی طبیعت یک برنامه کامپیوتری برای پاسخ به این نوع سؤالات هستیم. علاوه بر این پرسش‌ها باید برای فرمول‌بندی سیاستی مفید برای حفظ برنامه‌های کامپیوتری پاسخ داده شوند. این مفهوم‌سازی مطرح شده نه فقط بر چگونگی سیاستی که بکار خواهد رفت، تأثیر دارد بلکه بر محتوی خاص چستی حقایق هم مؤثر است. مثلاً در مورد همان مثال مفهوم‌سازی تعیین خواهد کرد که چه وقت برنامه‌ها به‌عنوان الگوهایی از همان برنامه به حساب خواهند آمد. حتی درون همان چارچوب مفهومی هم فرمول‌بندی سیاستی که برای تکنولوژی کامپیوتر مفید باشد، دشوار است (۳۸).

حوزه آموزش جهت تبیین ارزش‌ها و ضدارزش‌ها به‌طور شفاف و روشن و بیان مسؤلیت اخلاقی در قبال هنجارهای اخلاقی که مستلزم مفهوم‌سازی دقیق و کامل از اخلاق آموزش می‌باشد، به خطای مسأله پنداری می‌اندازد. لیکن اگر چه اصول و ارزش‌های اخلاقی بعضاً کلی و جهان‌شمو لند مثل امانت‌داری، راستگویی، حفظ حریم شخصی، کرامت اصیل و ذاتی، احترام به آزادی، پرهیز از فریبکاری و ... اما ممکن است هر یک از این مفاهیم در حوزه‌های مختلف مصادیقی متفاوت از دیگر حوزه‌ها پیدا کند، مثلاً امانت‌داری در داد و ستد، با امانت‌داری در حوزه آموزش یکی نیست، فریبکاری در حوزه بانک و فرهنگ سازمانی بانک، از فریبکاری در حوزه آموزش مجازی متفاوت است. آن چه در حوزه معرفتی اخلاق آموزش قابل بحث و بررسی است، مسائل، مصادیق، تعارضات اخلاقی و مسؤلیت‌های اخلاقی سازمان در حوزه آموزش مجازی است (۳۳)، اما پیش از مفهوم‌سازی از اخلاق آموزش مجازی لازم است از این آموزش و مسائل اخلاقی مربوطه نکاتی گفته شود.

حدود ۲۰ سال پیش مسائل اخلاقی درباره فناوری اطلاعات^{۳۳} بسیار محدود و نادر بود و اغلب منتشر نمی‌شد. شاید به آن جهت که تولیدکنندگان فناوری به هدف خدمت به بشریت و استفاده صحیح و درست از آن بر طبق آرمان سازندگان، آن را در خدمت انسان قرار دادند اما بعدها با دسترسی آسان همه به آن و گسترش تعامل و رابطه‌های گوناگون بشر از طریق آن، زمینه را برای بروز استفاده‌های غیراخلاقی بویژه از سوی سوء استفاده کنندگان و منفعت جویان مهیا نمود. پیدایش اینترنت و توسعه کاربردهای آن در فراگیری، مسائل اخلاقی درباره فناوری اطلاعات را افزایش داده است (۳۷). همچنین مباحث جدید مانند پدیده جهانی شدن چالش‌های جدیدی را در حوزه آموزش و نیز پیرامون مسائل اخلاقی به همراه داشته است. مثلاً وقوع فریبکاری در حیطه و فضای مجازی علاوه بر آثار زیانبار آن، یک تهدید جهانی است (۵). با این حال مسائل اخلاقی فناوری اطلاعات در قرن بیستم با مسائل آن در قرن ۲۱ متفاوت است و نیاز به آموزش رفتار اخلاقی بر مبنای تکنولوژی‌های جدید احساس می‌شود. هدف اخلاق در فناوری اطلاعات و در نتیجه در آموزش الکترونیکی و انواع آن ایجاد ابزارهایی است که بتوانند با در نظر گرفتن جنبه‌های اخلاقی مهم در کاربرد و توسعه این سیستم‌ها بکار گرفته شوند. یکی از مسائل پیرامون اخلاق درباره سیستم‌های کامپیوتری، ناشی از این است که نوعی خلاء سیاست درباره اینکه تکنولوژی کامپیوتری چگونه باید استفاده شود، وجود دارد (۳۸). کامپیوترها ظرفیت‌های جدیدی برای ما

توجه به ارزش‌ها، تعهدات و آرمان‌های سازمان در اخلاقی کردن سازمان‌های آموزش مجازی نیز ضروری است (۱۵). بنابراین اخلاق آموزش مجازی عبارت است از الگوهای رفتاری ارتباطی مبتنی بر رعایت حقوق خود و دیگران که تکالیف و مسؤولیت‌های اخلاقی سازمان را در قبال آنان مبرهن می‌سازد. مراد از حقوق دیگران، عناصر محیط داخلی و بیرونی سازمان است که سازمان با آنها تعامل بین شخصی و برون شخصی دارد. محیط بیرونی را نباید به مشتریان سازمان فروکاست، بلکه جامعه، دولت، محیط‌زیست، همسایگان و هر کس که ذی‌نفع سازمان محسوب شود (۳۱) و یا سازمان در سودآوری و ارائه خدمات بهتر با او در تعامل باشد، نیز جز محیط بیرونی محسوب می‌شود.

شکل ۱: عناصر اخلاق آموزش مجازی

مصادیق غیر اخلاقی در آموزش مجازی

فراغت از دغدغه‌های اخلاقی و رشد فزاینده مسائل غیر اخلاقی در حوزه آموزش، مباحث فراوانی را به وجود آورده و مانع کارآمدی و اثربخشی سازمان‌های آموزشی شده است و اساساً توجه به دغدغه‌های اخلاقی (۳۳) و عزم بر جلوگیری از مسائل غیر اخلاقی منشأ نگرش و توجه به اخلاق آموزش است. برخی از مصادیق غیر اخلاقی (۳) رایج در حوزه آموزش الکترونیکی و مجازی عبارتند از:

- ۱) سرقت ادبی و نقض حقوق مالکیت فکری^{۲۳}
- ۲) ترویج و تبلیغ ضارزش‌ها
- ۳) استراق سمع

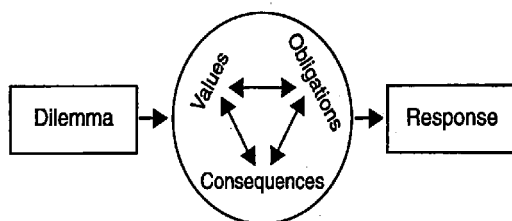
از سوی دیگر اخلاقی که به کار برده شده به‌طور ساده همان اخلاقی نیست که برای کامپیوتر باید بکار گرفته شود. بلکه اخلاق عمومی و اطلاعات علمی برای اخلاق در تکنولوژی کامپیوتر اهمیت بنیادی دارد. تئوری اخلاقی مقولات و رویه و معیارهایی را برای تعیین اینکه چه چیزی به لحاظ اخلاقی مناسب است، فراهم می‌کند. چه چیزهایی خوب و چه چیزهایی بد هستند؟ (۱۹) حقوق اساسی چیست؟ یک دیدگاه منصف چیست؟ این ملاحظات برای توجیه سیاست‌ها در هدایت اخلاقی تکنولوژی کامپیوتر اهمیت دارد. همچنین اطلاعات علمی در ارزیابی اخلاقی قطعاً اهمیت دارد. اخلاق در تکنولوژی کامپیوتر زمینه پیچیده و پویای مطالعه‌ای است که روابط میان حقایق، مفهوم سازی‌ها، سیاست‌ها و ارزش‌ها با توجه به تکنولوژی کامپیوتر را به‌طور پیوسته مورد توجه قرار می‌دهد. این اخلاق مجموعه ثابتی از قواعد نیست که فرد مقابل خود می‌آویزد، بلکه فرایندی پویاست. اخلاق در تکنولوژی کامپیوتر ما را به تفکر درباره طبیعت فناوری کامپیوتر و ارزش‌هایمان ملزم می‌کند. این اخلاق زمینه‌ای بین علم و اخلاق است و به هر دو وابسته است.

این اخلاق نظامی است که هم مفهوم‌سازی برای فهم جهت ارائه کدهای اخلاقی آموزش مجازی را فراهم می‌کند و هم سیاست‌هایی را برای استفاده از فناوری کامپیوتر (۳۷). این بحث همچنین موضوعی میان رشته‌ای است که بررسی و بحث از آن نیازمند آشنایی و تخصص در حوزه اخلاق، آموزش مجازی و حتی سایر رشته‌ها است و به مسائلی می‌پردازد که کاربرد و گسترش آموزش مجازی موجب آن گشته است.

مفهوم‌سازی اخلاق آموزش مجازی

در مفهوم‌سازی اخلاق آموزش مجازی ابتدا باید معنای اخلاق و آموزش مجازی و همچنین تعیین محیط داخلی و خارجی سازمان آموزشی جهت طراحی حقوق آنان و وظائف و خط مشی‌های اخلاقی سازمان در قبال آنان را در نظر گرفت و در فرایند این مفهوم‌سازی باید از تحویلی‌نگری پرهیز نمود. جامع‌نگری نسبت به اخلاق، آموزش مجازی و عناصر محیط داخلی و بیرونی سازمان در تدوین دقیق مفهوم اخلاق آموزش مجازی رهگشاست. اخلاق را باید از حوزه معرفتی روانشناختی (۴۳) و علم مبتنی بر رعایت حقوق خود و دیگران در تعاملات درون شخصی، برون شخصی و بین شخصی تعریف کرد (۱۷). همچنین غفلت از حیات اجتماعی سازمان به عنوان شخصیت حقوقی در بیان مسؤولیت‌های اخلاقی آن تقلیل‌گرایانه خواهد بود.

در مفهوم‌سازی اخلاق آموزش مجازی جامع‌نگری نسبت به اخلاق، آموزش مجازی، عناصر محیط داخلی و بیرونی سازمانی، ارزش‌ها، تعهدات و آرمان‌های سازمان جایگاه راهبردی دارد زیرا حصر توجه به یک بعد به تحویلی‌نگری می‌انجامد.

شکل ۲: مؤلفه‌های تصمیم‌سازی در سازمان‌های آموزشی

(منبع: ۱۵)

۴) افزایش فریبکاری

۵) عدم پایبندی به امانت‌داری

۶) تخریب رقبا از طریق تهمت و شایعه‌سازی

۷) گسترش دروغ و تقلب

نتیجه‌گیری

رسالت آموزش به‌طور کلی ترویج اخلاق است اما جریان آزاد ارتباطات در آموزش مجازی و بروز رفتارهای غیراخلاقی در آن نیاز مبرم به اخلاق را مبرهن می‌سازد. بحث از اخلاق آموزش مجازی نیازمند مفهوم‌سازی دقیق و کامل از این واژه ترکیبی است. همچنین شناخت وضعیت مطلوب اخلاق در آموزش برای دستیابی به رشد اخلاقی سازمان ضروری است و رویکرد روانشناختی به اخلاق (الگوهای رفتاری ارتباطی) در تبیین آن رهگشاست.

واژه‌نامه

1. Face to face	چهره به چهره	13. Custom	عادت
2. Information and Communication Technology (ICT)	فناوری اطلاعات و ارتباطات	14. Applied Ethics	اخلاق کاربردی
3. Global village	دهکده جهانی	15. Silverman	سیلورمن
4. Technology	فناوری	16. Distance Education (DE)	آموزش از راه دور
5. Training	آموزش	17. E-Learning & Virtual Learning	آموزش مجازی و الکترونیکی
6. Learning	یادگیری	18. Blended Learning	یادگیری ترکیبی
7. E-Learning	یادگیری الکترونیکی	19. Open And Distance Learning (ODLS)	آموزش باز و از راه دور
8. Virtual Learning	آموزش مجازی	20. Stawson	استاوسن
9. Wisdom learning systems	سیستم‌های پشتیبان یادگیری	21. Social responsibility	مسئولیت اجتماعی
10. Behavioral Genetics	ژنتیک رفتاری	22. Information Techenology (IT)	فناوری اطلاعات
11. Education	تربیت، آموزش	23. Intelctual property rights	حقوق مالکیت فکری
12. Quantitative Genetics	ژنتیک کمی		

منابع

۱. ایکاف راسل ال. بازآفرینی سازمان. ترجمه: شریعتی تقی ناصر. مردانی گیوی اسماعیل. مریدی سیاوش. چاپ اول. تهران: سازمان مدیریت صنعتی. ۱۳۸۲
۲. هرماندز کارلوس. مایر راشمی. یادگیری برای هزاره نون، چالش‌های آموزش در قرن بیست و یکم. وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح. موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی استراتژیک. بی تا. انتشارات مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع
۳. بلکستر لورن. هیوز کریستینا. تایت ملکم: استیوارت مان. چگونه تحقیق کنیم، ترجمه: ابراهیم‌زاده عیسی، فراهانی ابوالفضل، سرمدی محمدرضا. تهران: پیام نور. دوم، ۱۳۸۵
4. Bauman P (2002). Modeling Ethics for Distance Learners. Distance Education Report 6 (7): 1
۵. امیرپور حیدر، شالیاف عذرا. داد و ستد فریبکارانه. اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. ۱۳۸۶
۶. شهید ثانی زین‌الدین. منیه المرید فی آداب المستفید. قم: مکتب الاعلام الاسلامی. ۱۳۶۸
۷. فرهود داریوش. مروری بر تاریخچه اخلاق همراه با گردآوری زمینه‌های گوناگون اخلاق. اخلاق در علوم و فناوری. ۱۳۸۶. شماره ۱ و ۲

دکتر احمد علی پور و عذرا شالباف: اخلاق آموزش مجازی

۸. فرامرز قراملکی احد و همکاران. اخلاق حرفه‌ای در تمدن ایران و اسلام. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی. ۱۳۸۶
۹. سرمدی محمدرضا، شالباف عذرا. اخلاق حرفه‌ای در مدیریت کیفیت فراگیر. اخلاق در علوم و فناوری. ۱۳۸۶. شماره ۳ و ۴
10. Chickowski E (2005). General Information, Develop an IT Ethics policy. Your policy Begins where The Low Ends 27 (20): 1
11. Gearhart D (2000). Ethics in Distance Education: Developing Ethical policies, Dakota state university, Madison. Available at: Ethics in Distance Education: Developing Ethical policies. htm. Accessed: 2007/10/14
12. Ethics Resource centers (2005). Ethics toolkit. Available at: <http://www.utm.edu/research/iep/e/ethics.htm>. Accessed: 2007/10/14
13. Gearhart D (2005). The Ethical use of Technology and the internet in research and learning, Dakota state university, Madison
14. IT code of Ethics (2004). SANS Institute. Available at: SANS Institute, IT code of Ethics. Accessed: 2007/10/14
15. Gearhart D (2000). Ethics and online education, The Ethical use of Technology in Teaching and learning, Dakota state university, Madison.
۱۶. ابن منظور محمدابن مکرم. لسان العرب. قم: نشرالادب و الحوزه. ۱۴۰۵. ق ۱۷
۱۷. فرامرز قراملکی احد. اخلاق حرفه‌ای. تهران: مؤلف. ۱۳۸۲
18. Singer peter E Th (1994). CS. Oxford University press. Newyork. 5.
۱۹. کاتوزیان ناصر. اخلاق و حقوق. اخلاق در علوم و فناوری. ۱۳۸۶. شماره ۱ و ۲
۲۰. ذوفن شهناز. کاربرد فناوری‌های جدید در آموزش. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). ۱۳۸۶
۲۱. رایب توماس. تکنولوژی برای سده بیست و یکم. هرناندز کارلوس. مایر راشمی. یادگیری برای هزاره نوبین، چالش‌های آموزش در قرن بیست و یکم. وزارت دفاع و پشتیبانی نیروهای مسلح. موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع. مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی استراتژیک. بی تا. انتشارات مؤسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاع.
22. Simon Y R (1983). Pursuit of Happiness and lust for power in Technology society in C.Mitcham and R.Mackey (Eds) philosophy and Technology. Newyork: Free press (24): 2
۲۳. مرکز مطالعات و توسعه آموزش پزشکی، سامانه آموزش مجازی دانشگاه علوم پزشکی مشهد: <http://www.mums.ac.ir/elearning>
۲۴. جمعی از مؤلفان. کتاب درسی دانشگاهی (۲). فناوری اطلاعات و ارتباطات. تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت). ۱۳۸۵
۲۵. آموزش مجازی. جمعی از مهندسان و کارشناسان معاونت بهره‌برداری فنی سازمان صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. انتشارات سروش. تهران: ۱۳۸۴
26. Technology and Learning-Definitions. Available at: Technology and learning htm. Accessed: 2007/10/14
27. David M (2003). Blended E-Learning, First Edition, HRD Press:
- دروس دکتری، دکتر داوود کریم‌زادگان، فصل ۱۲. ۱۳۸۶
28. Chancy B H (1976). History Theory and Quality Indicators of Distance Education: A Literature Review, CHES office of Health Informatics, Texas, AQM University
29. Webster D (2005). Learning about E-Learning
30. Honore S Q, Wilson D, Callaghn T (2000). The Future of Learning, GLOS, UK
۳۱. مهرمحمدی محمود. برنامه درسی، نظرگاه‌ها، رویکردها و چشم اندازها. دوم. تهران: آستان قدس رضوی. ۱۳۸۳
32. What is computer Ethics (2007). A proposed definition-The Research center on computing and so. Accessed: 2007/10/14
33. Brockett R G, Hiemstra R (2004). Toward Ethical Practice. Malabar, FL: Krieger Publishing Co.
34. Demiray U, Sharma R C (2007). Ethics and Distance Education. Accessed: 2007/10/14
۳۵. فرامرز قراملکی احد. سازمان اخلاقی در کسب و کار. تهران: مرکز ملی مطالعات جهانی شدن. ۱۳۸۵
36. Morall responsibility, Stanford Encyclopedia of philosophy
37. Melissa R (2007). Ethics and Distance Education. Strategies for Minimizing Academic Dishonesty in online Assesment. Capella university. Available at: Ethics and Distance Education. Accessed: 2007/10/14
38. Moor H J (1985). What is computer Ethics?, the research centen on computing and society
39. Worthington T (2005). Ethics and the IT professional, university of Canberra
40. Gearhart D (2000). Ethics in Distance Education: Are Distance Education and Adminastrators Following Ethical practices? Accessed: 2007/10/14
41. Kavathatzopoulos L (2007). Ethics in IT. Uppsala university
۴۲. گریسون و اندرسون. یادگیری الکترونیکی در قرن ۲۱. ترجمه: محمد عطاران. تهران: موسسه توسعه فناوری آموزشی مدارس هوشمند، ۱۳۸۳
۴۳. قربانی نیما. سبک‌ها و مهارت‌های ارتباطی. تهران: نشر تیلور. دهم. ۱۳۸۴